

MIKAEL MELLQVIST

Omprövning av skuldsanering – ett ändamålsenligt avgörande*

Högsta domstolen har i ett avgörande (*NJA 2018 s. 49*) bestämt att gäldenären tillkommande ersättning om 250 000 kr enligt lagen (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall – vid omprövning – inte ska föranleda ändring av ett tidigare skuldsaneringsbeslut. Avgörandet kan ses som det senaste i en serie avgöranden från Högsta domstolen där domstolen kan sägas anbefalla att det i tillämpningen ska läggas stor vikt vid det rehabiliterande syftet med skuldsaneringslagen.

1. INLEDNING

Det grundläggande syftet med en skuldsanering är att en sådan ska rehabilitera gäldenären ekonomiskt så att vederbörande kan leva ett mer drägligt och samhällsnyttigt liv. För att det syftet ska uppnås ska givetvis en beslutad skuldsanering inte kunna rubbas. Ett skuldsaneringsbeslut ska med andra ord vara definitivt. Insolvensutredningen – vars betänkande (SOU 1990:74) låg bakom 1994 års skuldsaneringslag (dvs. landets första skuldsaneringslag) – öppnade dock för att ett skuldsaneringsbeslut på en borgenärs begäran skulle kunna omprövas, dvs. *upphävas* om gäldenären gjort sig skyldig till oredlighet mot borgenärer, i hemlighet gynnat någon borgenär för att inverka på skuldsaneringsfrågans avgörande eller grovt åsidosatt vad som åvilade henne eller honom enligt skuldsaneringsbeslutet.¹ På begäran av gäldenären skulle, enligt utredningen, även omprövning kunna ske genom att betalningsplanen *ändrades* om det efter beslutet om skuldsanering inträffade någon omständighet som inte kunnat

* Denna artikel är tidigare publicerad i JT net 2018–19 s. 10 ff. Såväl författaren som förlaget har godkänt denna publicering.

¹ SOU 1990:74 s. 322 f.

förutses eller annars synnerliga skäl förelåg. I 1994 års skuldsaneringslag kom möjligheterna till omprövning att vidgas jämfört med Insolvensutredningens förslag.² Den mest iögonenfallande skillnaden var att en skuldsanering kunde upphävas eller ändras om gäldenärens ekonomiska förhållanden väsentligen förbättrats efter skuldsaneringen och denna förbättring inte hade kunnat förutses vid skuldsaneringsbeslutet. Genom en lagändring 1997 ändrades bestämmelserna om omprövning så att det på ansökan av gäldenären blev möjligt att ändra inte bara betalningsplanen utan även det totala belopp som gäldenären skulle betala.³

I samband med att 2006 års skuldsaneringslag trädde ikraft den 1 januari 2007 ändrades omprövningsregleringen så att man, vid en omprövning, vid ändring av beslutet även skulle kunna förlänga löptiden för betalningsplanen från fem till sju år. Samtidigt öppnades en möjlighet även för gäldenären själv att få en ändring (förlängning) av betalningsplanen till stånd när hans eller hennes ekonomiska förhållanden väsentligen förbättrats och inte – som tidigare – bara när dessa förhållanden har försämrats.⁴

I nu gällande skuldsaneringslag finns bestämmelserna om omprövning i 48–53 §§. Vid tillkomsten av dessa bestämmelser skedde ingen annan ändring jämfört med vad som gällde tidigare än att det numera föreskrivs att en ansökan om omprövning som grundas på att gäldenärens ekonomiska förhållanden väsentligen har förbättrats måste, som huvudregel, göras inom fem år från dagen beslutet om att *inleda* skuldsanering (48 § andra stycket), i stället från dagen för skuldsaneringsbeslutet, dvs. en något kortare frist.⁵

Möjligheterna att, efter omprövning, få en skuldsanering *upphävd* har alltsedan 1994 hela tiden varit desamma. Utvecklingen har dock alltså gått mot att på olika sätt utvidga möjligheterna att få en *ändring* av ett skuldsaneringsbeslut till stånd efter omprövning. Den grundläggande principen om ett skuldsaneringsbesluts orubblighet har alltså successivt naggats i kanten.

² Prop. 1993/94:123 s. 170 f.

³ Prop. 1996/97:166.

⁴ SOU 2004:81 s. 234 och prop. 2005/06:124 s. 157.

⁵ Se prop. 2015/16:125 s. 90 f. och s. 231 f. I SOU 2013:72, som låg till grund för den nya lagen framfördes inga förslag rörande omprövning av skuldsanering.

Den bestämmelse som är i fokus i det nu aktuella rättsfallet är bestämmelsen i (nuvarande) 48 § första stycket 7 punkten. Där föreskrivs alltså att ett skuldsaneringsbeslut på ansökan av en borgenär vars fordran omfattas av beslutet får upphävas eller ändras, om 1) gäldenärens ekonomiska förhållanden väsentligen har förbättrats efter beslutet om skuldsanering och 2) detta beror på omständigheter som inte kunnat förutses vid beslutet. I de ursprungliga förarbetena uttalades det att en förutsättning för ändring eller upphävande enligt denna punkt är att det är frågan om en betydande inkomstökning och en sådan jämförs med en större tipsvinst eller liknande. Det ska med andra ord röra sig om en förbättring av extraordinär karaktär.⁶

Av tidigare rättspraxis i omprövningsärenden kan nämnas NJA 2005 s. 303 där det ansågs att ett skuldsaneringsbeslut skulle ändras när gäldenärens månadsinkomst i etapper ökat från 18 000 kr per månad till 32 000 kr per månad (samtidigt som också bostadskostnaden minskat något). I RH 2003:59 upphävdes ett skuldsaneringsbeslut när gäldenären fått en förmögenhetsökning genom ett arv om cirka 400 000 kr. Däremot ändrades ett skuldsaneringsbeslut inte i RH 2004:65 trots att gäldenärens förmögenhet genom ombildning av en hyresrätt till bostadsrätt ökat med i vart fall 500 000 kr. Avgörande var att gäldenärens betalningsförmåga inte ökat genom detta. I NJA 2011 s. 957 hade gäldenären, efter det att hon beviljats skuldsanering, avstått från ett arv om cirka 500 000 kr. Det ansågs vara en sådan betydande förbättring av ekonomin att skuldsaneringsbeslutet upphävdes. På grund av att gäldenären inte längre disponerade över de tillkommande medlen var det inte aktuellt att, i stället för ett upphävande, ändra skuldsaneringsbeslutet.⁷ Avslutningsvis kan också nämnas att Högsta domstolen i NJA 2017 s. 405 slagit fast att omprövning av ett skuldsaneringsbeslut inte kan ske efter det att gäldenären har avlidit.

⁶ Se Trygve Hellners/Mikael Mellqvist, Skuldsaneringslagen – En kommentar till 2006 års lag, 2 uppl. s. 249 f.

⁷ I det nu aktuella fallet anger Högsta domstolen i punkten 12 felaktigt (eller otydligt) att skuldsaneringsbeslutet ändrades i NJA 2011 s. 957. Så var alltså inte fallet; beslutet upphävdes. På grund av omständigheterna var ändring aldrig aktuellt. Felskrivningen (eller otydligheten) saknar dock betydelse för analysen av fallet.

2. RÄTTSFALLET NJA 2018 s. 49

2.1 Fakta i målet

En gäldenär beviljades skuldsanering utan betalningsplan. Gäldenären beviljades därefter ersättning enligt *lagen (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall* med 250 000 kr. En borgenär (CSN) ansökte om omprövning och yrkade att skuldsaneringsbeslutet skulle ändras med hänsynstagande till tillskottet till gäldenärens ekonomi. Underinstanserna (Kronofogdemyndigheten, tingsrätten och hovrätten) biföll CSN:s talan. Det gjorde inte Högsta domstolen; begäran om ändring avlogs alltså slutligen. Skuldsaneringsbeslutet stod med andra ord fast orubbat.

2.2 Högsta domstolens bedömningar

Högsta domstolen slår i punkten 22 fast att de grundläggande legala förutsättningarna för upphävande eller ändring av ett skuldsaneringsbeslut är uppfyllda i detta fall, nämligen att det är frågan om 1) en väsentlig förbättring av gäldenärens ekonomi och 2) att den förbättringen inte kunde förutses vid tidpunkten för beslutet (numera 48 § första stycket 7 skuldsaneringslagen). Men därmed inte mer sagt än att beslutet *får* ändras eller upphävas. Att dessa förutsättningar är uppfyllda innebär *inte* att skuldsaneringsbeslutet också *ska* ändras eller upphävas (se punkten 14). Ändring eller upphävande av beslutet ska ske endast om det efter en helhetsbedömning är stötande att beslutet får bestå oförändrat (se punkten 23 in fine). Det är ett principiellt mycket viktigt, och för framtiden vägledande, uttalande i det aktuella avgörandet (som också uttalades i NJA 2011 s. 957). Och det uttalandet knyter an till själva grunden för skuldsaneringslagens existens och lagens ändamål (se vidare nedan).

I punkten 13 i Högsta domstolens skäl anges två viktiga utgångspunkter. *För det första* anges där att ändring eller upphävande av ett skuldsaneringsbeslut i fall av förbättrade ekonomiska förhållanden hos gäldenären förutsätter att förbättringen är *på visst sätt kvalificerad*. *För det andra* anges att förbättringen, om den hade inträffat före

skuldsaneringsbeslutet, skulle ha utgjort hinder mot skuldsanering inte utan vidare ska leda till att beslutet ändras eller upphävs; ett inte oviktigt ställningstagande. Vad som sedan uttalas i punkten 15 måste anses vara av stor vikt. Efter det att Högsta domstolen i punkten 14 uttalat att frågan om omprövning ska avgöras efter en *helhetsbedömning* uttalas i punkten 15 nämligen följande.

”Av betydelse vid den bedömningen kan vara inte endast i vilken grad gäldenärens ekonomiska situation har förbättrats, utan också vad förbättringen beror på, hur snart den inträffat och hur den har inverkat på gäldenärens livssituation. Att gäldenären genom ett långsiktigt och målmedvetet arbete under en längre tid lyckats förbättra sin ekonomi långt över förväntan behöver exempelvis inte vara att bedöma på samma sätt som om gäldenären en kort tid efter skuldsaneringen har uppnått motsvarande förbättring genom en lotterivinst (se NJA 2011 s. 957 p. 9). Bedömningen måste göras i ljuset av syftet med bestämmelserna om omprövning, nämligen att undvika för den allmänna betalningsmoralen skadliga konsekvenser.”⁸

2.3 Sammanfattning av Högsta domstolens skäl

Det är tämligen mycket som sägs i rättsfallet. Följande ska alltså bedömas i en omprövningssituation.

1. I vilken *grad* gäldenärens situation har förbättrats.
2. *Hur nära* in på skuldsaneringsbeslutet den ändrats.
3. *Varför* förbättringen inträffat.
4. Hur den *inverkat* på gäldenärens livssituation.
5. Och allra viktigast: övergripande ska en helhetsbedömning ske mot bakgrund av omprövningsbestämmelsens ratio.

Och detta kan inte sägas vara något annat än ett *generellt* avstamp för vilka omständigheter som ska beaktas och de bedömningar som

⁸ Hänvisningen till NJA 2011 s. 957 innebär att man här till stor del upprepar vad som sades i det fallet. Det ger uttalandet särskild principiell tyngd.

alltid ska göras i en omprövningssituation. Till det kommer ett resonemang i punkterna 16–20 som avslutas med rubriken före punkten 21 som närmare redogör för och bedömer det ekonomiska tillskottets särskilda karaktär i just detta fall. Det kan sägas vara ett utvecklande av frågan om varför en förbättring har skett och – i förlängningen – betydelsen av just det kriteriet.

3. ANALYSEN

3.1 Introduktion

I det följande ska jag punkt för punkt analysera hur man ska (eller kan) se på ovan angivna generella förutsättningar och vilken betydelse det har att det ekonomiska tillskottet bestod just av den speciella ersättningen enligt den särskilda ersättningslagen. Den analysen kommer att vara inriktad på frågan om hur man ska se på rättsfallets betydelse om prejudikat; dvs. som rättskälla för den framtida rättstillämparen.

3.2 Graden av förbättring

Redan lagtexten föreskriver att det ska vara frågan om en väsentlig förbättring. Högsta domstolen uttrycker det i rättsfallet som att förbättringen är på visst sätt kvalificerad (punkten 13). Högsta domstolen hänvisar här också till förarbetena till 1994 års skuldsaneringslag och uttalanden i min och Trygve Hellners kommentar om att förbättringen (inkomstökningen) bör vara av extraordinär karaktär (punkten 12). Högsta domstolen uttalar vidare att ”förbättringen, om den hade inträffat före skuldsaneringsbeslutet, skulle ha utgjort hinder mot skuldsanering, ska inte utan vidare leda till att beslutet upphävs eller ändras”. Det är ett konkret uttalande som tillåter tämligen betydande förbättringar av gäldenärens ekonomi utan att ett skuldsaneringsbeslut för den sakens skull ska ändras eller upphävas.

Sammanfattningsvis kan man med en hög grad av säkerhet påstå att Högsta domstolen här verkligt lyfter fram kravet på väsentlighet; inte minst genom att knyta an till uttalanden om att förbättringen ska vara extraordinär och även förarbetsuttalandet om det ska

röra sig om en betydande inkomstökning, en större tipsvinst eller liknade.⁹

3.3 Den tidsmässiga närheten till skuldsaneringsbeslutet

Av betydelse är vidare hur nära i tiden efter skuldsaneringsbeslutet gäldenärens ekonomiska situation har förbättrats (punkten 15). Vad Högsta domstolen här uttalar i rättsfallet innebär att en betydande förändring kort tid efter beslutet i högre utsträckning motiverar en ändring eller ett upphävande jämfört med situationer där förändringen inträffat lång tid efter beslutet. Det är inte möjligt att av det aktuella rättsfallet dra några slutsatser om vad som närmare bestämt kan avses med ”kortare” respektive ”längre” tid här. Det kanske inte heller är av något större intresse att kunna fixera några bestämda tidsgränser. Det är ju inte frågan om annat än en enda delkomponent vid en större helhetsbedömning. På goda grunder kan man också anta att just denna delkomponent i sig inte väger lika tungt som övriga delkomponenter.

3.4 Anledning till förbättringen

I sammanhanget (punkten 15) nämns också att det bör vara skillnad mellan det fall förändringen beror på t.ex. en oväntad tipsvinst och det fall att förbättringen beror på att gäldenären ”genom ett långsiktigt och målmedvetet arbete under en längre tid lyckats förbättra sin ekonomi över förväntan”.¹⁰ Detta uttalande ligger väl i linje med vad som i olika sammanhang och med olika uttryckssätt sagts om att förändringen ska vara av extraordinär karaktär.

I denna del kommer också det förhållandet att det i det aktuella fallet rörde sig om en engångsersättning enligt *lagen (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelse i samhällsvården av barn och unga i vissa fall* i förgrunden. Högsta domstolen redogör i punkterna 16–20 för den lagens karaktär och ändamål. Högsta

⁹ Notera särskilt att en eventuell tipsvinst alltså ska vara *större*.

¹⁰ Min personliga ”käpphäst” i dessa sammanhang har alltid varit att det är märkligt att man anser det nödvändigt att föra över en skuldsaneringsgäldenärs tipsvinster till borgenärerna. Här ligger det någon form av djupt rotad missunnsamhet; man kan annars tycka att den som längre lidit av övermäktig skuldsättning mer än någon annan vore förtjänt av en tipsvinst.

domstolen beskriver ersättningen enligt lagen som ett särskilt slag av kränkingsersättning av *ex gratia*-karaktär. Den karaktären och det ändamålet leder domstolen till slutsatsen att det inte behöver få några skadliga konsekvenser för den allmänna betalningsmoralen om gäldenären får behålla hela eller delar av ersättningen (punkten 21). Annorlunda uttryckt: det ekonomiska tillskottets karaktär talar *inte för* en ändring.

Det är inte svårt att inse att just ersättningens karaktär var av stor betydelse för utgången just i detta fall, men det hindrar inte att det är på sin plats med en erinran om att denna omständighet inte är mer än en enda komponent som ingår i en större helhetsbedömning; i punkten 21 framhålls också att ersättningens karaktär bör beaktas vid en helhetsbedömning och det kan, *tillsammans med andra omständigheter*, medföra att skuldsaneringsbeslutet ska stå fast. Och när prejudikatet ska analyseras är just denna omständighet av mindre, om ens något, intresse (se vidare nedan).

3.5 Inverkan på gäldenärens livssituation

Högsta domstolen framhåller också att hänsyn ska tas till hur gäldenärens livssituation har påverkats av förbättringen (punkten 23). I det aktuella fallet påpekar domstolen att även om gäldenären har erhållit ett betydande belopp så har det inte inneburit någon mer påtaglig förändring av gäldenärens livssituation. Även om hon får tillgodogöra sig hela beloppet framstår hennes ekonomiska förhållanden fortfarande, enligt domstolens bedömning, sedda i ett längre perspektiv som bräckliga.

Högsta domstolens uttalanden i denna del är intressanta i det att de anlägger ett gäldenärsorienterat, eller om man så vill ett rehabiliteringsorienterat, perspektiv. Detta är i sin tur en kraftig markering av ändamålet med skuldsaneringslagen och att det ska ges genomslag i den praktiska tillämpningen – som ska vara en helhetsbedömning – i enskilda fall.

3.6 Ändamålsbedömningen

Ändamålsövertväganden är helt dominerande i rättsfallet och det på två plan. För det första beaktas ändamålet med skuldsanering, dvs. att ekonomiskt rehabilitera överskuldsatta personer. För det andra beaktas ändamålet med omprövningsbestämmelserna, dvs. att de ska hindra stötande resultat. Detta är sammantaget uttryck för en av skuldsaneringslagens fundament, dvs. *orubblighetsprincipen* (jfr punkten 11). Om ett skuldsaneringsbeslut lätt skulle kunna upphävas eller ändras skulle det kullkasta själva syftet med lagen.

Rättsfallet beskriver mycket väl de båda rivaliserande utgångspunkterna vid skuldsaneringsbedömningar över huvud taget. Den ena utgångspunkten är rehabiliteringssyftet, som Högsta domstolen anger som att ge svårt skuldsatta personer möjlighet att komma ur sina ekonomiska problem och därmed få en möjlighet till ett drägligare och mer samhällsnyttigt liv (punkten 10). Den andra utgångspunkten är att en skuldsanering inte få verka stötande och inverka menligt på den allmänna betalningsmoralen (t.ex. punkterna 11 och 12). I punkten 15 framhålls också att bedömningarna i ett omprövningsärende måste göras i ljuset av syftet med bestämmelserna om omprövning, dvs. att undvika för den allmänna betalningsmoralen skadliga konsekvenser. Även om det inte framgår explicit av rättsfallet kan det läggas till att det indirekt innebär att även ändamålet med skuldsanering, dvs. rehabiliteringssyftet, också ska utgöra en utgångspunkt för bedömningen i ett omprövningsärende. Den sammantagna slutsatsen blir att det båda nämnda utgångspunkterna gör sig gällande vid prövningarna av såväl en ansökan om skuldsanering som en ansökan om omprövning av en tidigare beviljad skuldsanering.

4. RÄTTSFALLETS BETYDELSE SOM PREJUDIKAT

Det kan möjligen finnas en risk för att rättsfallets prejudicerande betydelse kan gå en framtida tillämpare förbi. Ett sådant scenario skulle innebära att den framtida tillämparen fäster avgörande avse-

ende vid att det aktuella ekonomiska tillskottet utgjordes av en sorts kränkingsersättning av extraordinär karaktär. Vid en sådan missuppfattning skulle konklusionen bli att i andra mer ”normala” fall av betydande ekonomiska tillskott ska ändring eller upphävande av ett skuldsaneringsbeslut ske. En sådan tolkning av prejudikatet skulle alltså utgöra någon sorts *e-contrario*-tolkning. Om man läser rättsfallet på det sättet har man emellertid inte förstått vilken betydelse rättsfall från Högsta domstolen har som rättskälla och inte heller hur den rättskällan ska läsas och användas. Det förhållandet att det rörde sig om ersättning enligt den särskilda ersättningslagen saknar helt och hållet betydelse för tolkningen av fallet som vägledare för den framtida tillämpningen. Det förhållandet att ersättningens karaktär var av stor betydelse för utgången i *den specifika tvisten* som Högsta domstolen avgjorde måste man alltså skilja från hur rättsfallet ska värderas och bedömas som prejudikat.

De prejudicerande uttalanden som fallet innehåller har jag – upprepat – uppehållit mig vid ovan. Det är alltså till att börja med följande.

1. Det ska göras en helhetsbedömning.
2. Skuldsaneringslagens rehabiliterande syfte ska stå i fokus för bedömningarna.
3. En skuldsanering får inte inverka skadligt på den allmänna betalningsmoralen.

Fallet har alltså prejudicerande betydelse inte bara för den framtida tillämpningen i *omprövningsärenden* utan även i *skuldsaneringsärenden*.¹¹ Det senare är inte minst betydelsefullt. Prövningar av skuldsaneringsärenden är ju betydligt mer vanligt förekommande än prövningar av ansökningar om omprövning. Rättsfallets bärighet på tillämpningen i skuldsaneringsärenden innebär därför att prejudika-

¹¹ Med skuldsaneringsärenden avses alltså ärenden där någon (en gäldenär) ansöker om skuldsanering och med omprövningsärenden avses ärenden där någon (gäldenären eller någon borgenär) ansöker om att en tidigare beviljad skuldsanering ska upphävas eller ändras. Se Hellners/ Mellqvist, Skuldsaneringslagen – En kommentar till 2006 års lag, 2 uppl., s. 54 f. och s. 259.

tet kommer att få ett större genomslag. Den prejudicerande betydelsen av fallet är med andra ord inte begränsad till enbart omprövningsärenden.

Men fallet har prejudicerande betydelse också vad särskilt gäller omprövningsärenden i det att Högsta domstolen även uttalar följande.

4. Ett skuldsaneringsbeslut ska som huvudregel vara definitivt (orubbligt) men det kan undantagsvis ändras eller upphävas.

Vid en prejudikatanalys strävar man normalt efter att söka ett prejudikats ratio decidendi, dvs. det/de för utgången avgörande skälet/skälen. Sådana skäl finns givetvis här – och det är de jag har angett ovan. Men det är kanske inte helt lätt att omedelbart avslöja dessa skäl. För det första kan man konstatera att Högsta domstolen i punkten 8 anger (huvud)frågan i målet som att den är huruvida ett beslut om skuldsanering *ska* ändras med anledning av den ersättning gäldenären har erhållit ifrågavarande ersättning.¹² Det finns i skuldsaneringslagen inte någon bestämmelse som reglerar om, och i så fall under vilka förutsättningar, ett skuldsaneringsbeslut *ska* ändras. Den av Högsta domstolen uppställda frågan kan alltså inte besvaras med tillämpning av någon lagtext. Det enda svar som finns där är att ett skuldsaneringsbeslut under vissa förutsättningar *får* (*kan* stod det i den äldre skuldsaneringslagen) ändras. Högsta domstolen har inte svårt att slå fast att skuldsaneringslagens krav för att man i det aktuella fallet *får* (eller *kan*) ändra skuldsaneringsbeslutet är uppfyllda. Det innebär inte annat eller mer än att domstolen bedömt det som att gäldenärens ekonomiska tillskott är väsentligt och att man inte kunde förutse detta tillskott vid tiden för beslutet. Det kan inte anses vara något svar på den uppställda frågan som ju för längre och fram till om man *ska* ändra beslutet. Möjligen skulle man, i ett mycket snävt perspektiv, kunna säga att det har någon liten prejudikatverkan att Högsta domstolen bedömt det som att ett tillskott om 250 000 kr

¹² Huruvida ”frågan i målet” kan översättas med ”prejudikatfrågan” har jag berört i Mikael Mellqvist, JT 2017–18 s. 870 (kommentar till NJA 2017 s. 1140).

innebär att lagens väsentlighetskrav är uppfyllt. Men jag ställer mig tveksam till om man ens kan säga det. Vid den helhetsbedömning som gäller har absolut bestämda belopp inget särskilt intresse. Hur som helst är det inte detta som fallet handlar om.

Argumenteringen för utgången i Högsta domstolens skäl i detta fall är att betrakta som i någon mening inflätad. Med det menar jag att man i skälen har utgått från en fastslagen princip för att sedan utifrån den principen redogöra för och värdera de komponenter som är av relevans vid en helhetsbedömning. Och den princip Högsta domstolen utgår från är vad som sägs i sista meningen i punkten 11. ”Den grundläggande tankegången bakom bestämmelserna är att ett beslut om skuldsanering ska ändras endast om ett upprätthållande av beslutet skulle framstå som skadligt för den allmänna betalningsmoralen”. Av avgörande betydelse är alltså *den grundläggande tankegången* bakom bestämmelserna i lagen. Man kan också konstatera att Högsta domstolen här knyter an till NJA 2011 s. 957 där exakt samma uttryck finns i punkten 6. Återigen; det Högsta domstolen lyfter fram i såväl det aktuella avgörandet som i NJA 2011 s. 957 och som är en mycket viktig del av fallets prejudicerande betydelse är alltså att den framtida tillämparen ska fästa avgörande vikt vid skuldsaneringslagens *ändamål*.¹³ Och det, menar jag, ska inte begränsas till tillämpningar i enbart omprövningsärenden. ”Översatt” till tillämpningen i ett skuldsaneringsärende kan man alltså säga att skuldsanering *ska* (om formella förutsättningar är uppfyllda liksom även kravet på kvalificerad insolvens) beviljas om det inte skulle framstå som skadligt för den allmänna betalningsmoralen. Starkt stöd för den uppfattningen finns i NJA 2017 s. 741 där Högsta domstolen har tagit udden av det i skuldsaneringslagen positivt utformade skälighetsrequisitet (det ska vara skäligt att skuldsanering beviljas) och i stället utformat ett negativt formulerat sådant (skuldsanering ska beviljas om det inte är oskäligt).¹⁴ På samma sätt ska ett

¹³ Den ändamålsbetonade synen återfinns också i NJA 2014 s. 621. Se ang. det fallet Mikael Mellqvist i Ny Juridik 1:15 s. 35. Se också ang. utvecklingen i ett längre tidsperspektiv Mikael Mellqvist i Ny Juridik 2:14 s. 23 samt mina rättsfallsöversikter i SvJT 1998 s. 134, 2007 s. 975 och 2014 s. 321.

¹⁴ Se kommentaren till fallet av Mikael Mellqvist i JT 2017–18 s. 679.

skuldsaneringsbeslut ändras eller upphävas endast om det är stötande för den allmänna betalningsmoralen. Det är alltså frågan om dels en presumtion för beviljande vid bedömningen av en ansökan om skuldsanering, dels en presumtion för att beslutet ska bestå vid en bedömning i ett omprövningsärende.

Efter att ha slagit fast den angivna principen slår Högsta domstolens fast en ledstjärna för de fortsatta bedömningarna. Det är att det ska röra sig om en vid helhetsbedömning. Att det ska röra sig om en sådan bedömning (eller samlad bedömning) har ofta karaktären av en floskel. Det är väl givet att bedömningarna vid juridiska tillämpningar ska beakta allt av relevans. Men man kan möjligen i detta fall ta hänvisningen på lite mer allvar och se det som att Högsta domstolen särskilt manar tillämparen att inte fästa alltför stor vikt vid en enda omständighet när det är flera omständigheter som är av betydelse. Och vilka omständigheter det är frågan om anges i punkten 15 (som svarar mot vad Högsta domstolen i NJA 2011 s. 957 uttalar i punkten 9). En skillnad mellan de båda rättsfallen är att Högsta domstolen i det nu aktuella fallet uttalar att helhetsbedömningen måste göras i ljuset av syftet med bestämmelserna om omprövning. Och det syftet anges, som sagt, vara att undvika för den allmänna betalningsmoralen skadliga konsekvenser. Den hänvisningen till en ändamålsbetonad tillämpning kan man, som sagt, extendera till att gälla även vid prövningar av skuldsaneringsansökningar. I punkten 23 kommer sedan de avgörande skälen i just det aktuella rättsfallet – och det är inget annat än att det inte kan anses stötande att skuldsaneringsbeslutet får bestå oförändrat.

I och med att Högsta domstolen alltså anlägger ett övergripande ändamålsperspektiv och sedan utifrån det argumenterar kring olika komponenter som skulle kunna inverka på frågan om ändring av beslutet ska ske för undvikande av ett stötande resultat är det svårt att nagla fast en enstaka formulering i domstolens skäl som, med bortseende från vad som uttalas i övrigt, kan sägas vara fallets ratio decidendi. I stället bör fallet ses som ett exempel på att uppdelningen

i för utgången avgörande skäl (*ratio decidendi*) och andra uttalanden (*obiter dicta*) inte alltid går att strikt upprätthålla.

Det är också fullt möjligt att sätta in rättsfallet i ett ännu större rättsgenealogiskt perspektiv där lagstiftaren och Högsta domstolen som rättsutvecklare (eller rättsskapare om man så vill) i en – faktiskt unik – växelverkan under snart 25 års tid på ett mycket tydligt och målmedvetet sätt har lyft fram positionerna för skuldsanering som ett verksamt medel för att råda bot på ett allvarligt och omfattande samhällsproblem. Riktningen är glasklar, takten är hyfsad men slutmålet är ännu en bra bit bort.